

Az életrajz bölcséleti problémája.*

(Történetfilozófiai tanulmány.)

A történetíró az egyénről való ítélkezés igen nehéz feladat elé állítja. Az ítélet csak értékítélet lehet, de hogy ez a megítélendő történeti személyre nézve igazán objektív legyen, az sokszor már a szempont hibás volta miatt sem lehetséges. Objektív ítéletet csak objektív szempontról lehet mondani, ez pedig csak egy ismeretelméleti úton kialakult filozófiai álláspont lehet.

Ilyen tárgyilagos, tudományos álláspontot életrajzíróinknál ritkán találunk. Leggyakrabban úgy ítélkeznek, hogy a kiváló ember politikai, nemzeti, kulturális, tudományos, vagy más hasonló téren gyakorolt hatását és ennek eredményeit nézik: s ennek minősége és mennyisége szerint inkább egy ösztönszerűen kialakult, mint tudományosan kialakított szempontból mondanak értékítéletet.

Ezt — el kell ismerni — jogosulatlan és merőben tudománytalan eljárásnak mondani nem lehet, mert bizonyos, hogy ha valaki úgy tudott alkotni, hogy azzal sok embernek tartósan megváltoztatta valamilyen irányban az életét, az kétségtelenül kivételes lelki alkatú ember volt. Az emberi megismerésnek sokszor rögtönösen megragadó és megértő természete minden öntudatosan kifejlesztett filozófiai látás nélkül is megérti, hogy kinek tetteiben lássa egy kiváló szellem megnyilatkozását. Bizonyosság erre az egész történetírás, amely ösztönszerű biztossággal talált reá azonnal a nagy emberekre s akiket egyszer nagy embereknek hosszú időn keresztül elfogadott, azokat leg-

* A korán elhunyt kiváló történetírónak ez a tanulmánya ezelőtt 20 évvel került ki az író tolla alól, de a kiütött háboru miatt meg nem jelenhetett. Írója „reám bízta a dolgozat sorsát” s mostani megjelenését a baráti szeretet és a dolgozat maradandó értéke indokolja.

Bartók György, szerkesztő.

többször az objektív filozófiai szempont mérlegelése is elismerte kiváló értékek hordozóinak.

Mégsem elég biztos alap az ítéletmondásra az ösztönszerű megérzés.

Az a tény, hogy valaki tartósan és sok emberre hatott, még nem is bizonyít a mellett, hogy nagy értékeket hordozott magában és valósított meg. Az értékek egymás felett álló különbségei nem mennyiségi, hanem minőségi természetűek s a hatás nagysága az érték minőségét még nem mutatja. Sok magas értékű cselekedet igen csekély hatású volt, ami semmit sem von le magának az értéknek minőségéből. Vagy fordítva, sok nagyhatású alkotás igen alacsony értékűnek bizonyult, vagy éppen értéktelen volt.

Há tisztán csak arra törekszik a történetíró, hogy a nagy ember lelki életének rajzát adja s tetteit egy határozottan körvonalozható „értékelő álláspont” következményeinek tüntesse fel, akkor talán elméletileg helyes úton jár, de a gyakorlati megoldás elé számtalan akadályt gördít az empiria.

A történeti ismeretanyag, amiből az egységes képet meg kell alkotni, olyan természetű, hogy abból egy egyénnek *objektív, teljes képe empirice sohasem rajzolható meg.*

A cselekedetek kétségtelenül az egyénre vallanak, ennek értékképzeteit mutatják; az ember úgy teszi, ahogy kialakult értékelő álláspontja befolyásolja cselekvő akaratát. A cselekedetek fennmaradt emlékeiből tehát vissza lehet következtetni a cselekvő értékképzetére s ebből a lelki fejlettség fokára is. Azonban az adatok száma sohasem elég s megbízhatósága sohasem annyira kétségen felüli, hogy a kép teljes és bizonyosan igaz legyen. Ez éppen az egyénre vonatkozó adatoknál van így. Amint nő a történeti tárgykör általánossága, azonképen fokozódik az adatok elegendő volta és megbízhatósága is. Segítségül lehet hívni a lélektant, amely bőven ad általános tájékozást arra nézve, hogy miképen folyik le az ember lelki élete. Mégis alig tudnánk belenyugodni abba, hogy egy életrajzi lelki rejtélyt, amelyre adat nincs, a lélektan segítségével oldjunk meg. A lélektan nem elég arra, hogy törvényei által történeti vagy életrajzi tényeket konkretizáljunk. Magyarázatul szolgálhat, de a hiányzó adatokat nem pótolhatja. Elvont tanulságai nem valók arra, hogy egy csak írott emlékből, vagy hagyományban

létező embernek egész lelki életét a maga egyéni sajátosságai-
ban megjelenítse. Legfennebb a valószínűség határáig juthatni
velük.

Az adatok s a lélektan törvényei csak támasztékok arra
nézve, hogy a történetíró belőlük egy szubjektív képet alkosson
a múlt emberéről s azt a képet aztán a nyelv kifejezési formái-
val, mint saját produktumát kivetítse. Ez a produktum azonban
a saját maga funkcióival szövődött egységes képpé s többet
semmi szín alatt sem jelent, minthogy a megrajzolt ember
alakja miképen tükröződött magában az íróban. A szubjektív
vonás lehet benne több vagy kevesebb, aszerint, amint az ob-
jektív vonásokat tudása és lelkiismeretessége megbírálni és ösz-
szénőni segítette, de a kép teljesen objektív sohasem lesz. Ez
minden alkotásnak természete, de talán seholsem nyilvánva-
lóbb, mint az életrajznál, mert itt áll legbonyolultabb probléma
előtt az alkotó: egy embert kellene olyannak rajzolni, amilyen
volt a mások benyomásain keresztül szűrődött: szubjektív ke-
letkezésű adatok alapján. *Az ember a legbonyolultabb probléma
az ember számára s a legnehezebb történeti műfaj az életrajz.*
Ezért van az, hogy mivel nehézségeivel megbírkózni majdnem
lehetetlen, csaknem mindig más irányba téved az életrajzíró,
mint ami igazi feladata lenne. Van olyan, aki csak az adatokat
hordja és rakja össze, de tovább menni nem tud. Az ilyen nem
látja meg az embert az adatokban s természetesen megláttatni
sem tudja. Más meg a lélek rajzára fektetvén a fősúlyt, adatok
hiányában annyira átszővi szubjektív vonásokkal, hogy a re-
gény határán is áttör. Az ilyenek a legművészebb életrajzok s a
legkellemesebb olvasmányok, de legalább is annyi van bennük
az íróból, mint a tárgyból. Leggyakoribb eset s talán a legsze-
rencsebb is, amikor az író alakját kora kereteibe állítja be s
az egész művét korrajzzá szélesíti ki. Ha a mérték itt helyesen
meg van tartva, akkor ez a forma legalkalmasabb arra, hogy az
egyénről a lehető legobjektivebb értéktételeket lehessen mondani.
De bármennyire nehéz is életrajzot írni s a történeti egyének
felett ítélkezni, azért mégis az egyének érdekelték mindig első-
sorban a történetírást. Ez ellen minden elméleti agitáció hiába-
való. A „személytelen“ történelem csak teoriában létezik, vagy
ha gyakorlatilag próbálták is megvalósítani, az a megvalósulás
mindig csak színtelen sematizáló és rövid életű kísérlet maradt.

Hiába! A történelmet emberek csinálták s az ember a történelemben embert keres elsősorban.

Az ember megismerő természete olyan, — hogy a világnak minden jelenségében a saját maga kivetített funkcióit szemléli tárgyképen. Magunkban hordozzuk egész világképünket s annak minden részletére magunk vetítjük az értékességnek minden jelzőjét. A „Más“-ba mintegy beleterjesztjük saját magunkat s e beleterjesztett közvetlen megélésből ismert saját funkcióink által tesszük ismertté, értetté magunkévá a mást. Ezen intuitív megismerésre az ember előtt semmi sem alkalmasabb, mint egy másik ember, hiszen az azonos funkciók révén a legtöbb közösen megérthető életjelenség az ember számára az embertársban van. Minden más idegenebb, kevésbé érthető és nehezebben utánozható. De éppen itt van a „Más“ emberről alkotott kép erősen szubjektív voltának magyarázata is. A kőben, fűben, fában kevés olyan ismereti vonás van, amit a magam funkcióival azonosíthatok. Azért az ezekről alkotott képem kevesebb vonásból áll, de tölem idegenebb lévén, jobban látom a különbségeit s így objektívebb tudomásom van róla.

Az embertárs életjelenségeit jobban meg tudom ragadni, mert funkciói ezerszámra azonosok az enyéimmal. Könnyebben is azonosítom magammal azokat s az ismeretlen, vagy összhangba hozni nem tudott vonások helyére pótlékképpen a magaméit teszem. Így vegyül a más ember képe számtalan szubjektív vonással, olyanokkal, amelyeket tudatosan vagy öntudatlanul pótlékképpen adtam a magam funkcióiból, hogy a kép teljes legyen.

Az életrajzok százai szolgálnak erre például. De kimutatni e szubjektív vonásokat igen nehéz dolog, mert a legteljesebb beleélés kell annak meglátására, hogy meddig vezették az író az objektív adatok s hol kezdik a képet át- meg átszőni a saját maga funkciói. Nemcsak a tárgyul szolgáló embert, hanem az író is tárgyként kellene ismerni ehhez, ami megint el sem gondolható az elkerülhetetlen szubjektív pótlékok nélkül.

Ellenállhatatlan, a megismerés természetéből folyó vonzalom ragadja az embert akár élő, akár történeti embertársa életének története felé, de magában e természetes vonzalomban egyszersmind benne rejlik a teljesen objektív megismerésnek nagy akadálya is.

Ezeket végig gondolva, mit tegyen a történetíró, ha a mult megélése folyamatában egy-egy nagy egyéniség életével és hatásával kell számot vetnie? Ha a történelmet nem elvekből akarja levezetni s az írott adatokban és egyéb történeti dokumentumokban nem szórványos adatokat, hanem magát az élő folyamatot látja s azt át is éli, akkor lehetetlen az emberrel, a külön egyedi életet élő emberrel nem törődnie. Ha törődik, akkor megismerésére törekszik s a megismerés nyomában mindig ott van az *értékelés*.

Maga a megismerés a valóságok befogadásából, rendezéséből s a rendezett tényeknek az ismerési funkciók által való megértéséből áll. De itt nem áll meg a lélek munkája. A valónak objektív képe mindig kiváltja visszahatásképen a megismerő lélek szubjektív hozzájárulását, a szubjektív ismereti vonást, az *értéket*. A való világ objektív vonásai és az ember által alkotott világ szubjektív vonásai együttesen alkotják a világképet s e világképnek minden kis részlete ilyen kétféle vonásból szövődik össze. A történetíró sem tehet egyebet, ha a mult embe-réről képet akar alkotni, mint hogy azt az egyetemes világkép eredtető szálaiból fonja össze. Megismeri, rendezi és megérti a tényeket s aztán értékítéletet mond azokról. Amennyiben maga a megismerés megközelíti a valóságot, annyiban lesz az értékítélet is tárgyilagos. Mert az értékjelzőt az emberi lélek szubjektív hozzájárulásának mondtuk ugyan, de tudjuk, hogy ezt mindig a megbecsülendő tárgy reális vonásai váltják ki. Az értékelés, mint az alkotások indító oka, merőben az ismerő alany funkciója, de nem a tárgytól függetlenül és önkényesen, hanem épen attól függően, annak megismert valósága kényszerítésére történik. Ebben van magának az értéknek *objektív* volta.¹

Minden ember úgy éli le életét, hogy a külvilágtól hatásokat fogad be (megismer) és e hatásokra visszahat, vagyis alkot.

A megismerés a lélek rejtekében játszódik le, idegen szem elől elzárva, kifelé való érvényesülés nélkül. A mult emberénél ez már nem figyelhető meg. Legfennebb igen csekély közvetett adat lehet reá. Az alkotások hatása azonban valami módon fenn-

¹ Ezek és a még ezután következő értéktani fejtegetések főleg Böhm Károly *Ember és világa*, III. k. c. művére támaszkodnak.

marad, akár tovább élő intézményben vagy materiális alkotásban, akár a hagyományban és írott emlékekben. Ezek a történeti adatok, ezekből kell visszavarázsolni a multat, ezekből lehet megrajzolni a mult emberét is.

A fennmaradt emlékek tehát alkotások. Ha módunkban van a mult emberének tetteit, szavait, különböző dolgokra elmondott véleményét, létesített intézményeit, egy szóval a töle eredt kihatásokat ismerni, akkor ismerjük ennek *az embernek alkotásait*.² Ezen alkotásokból kell megismerni az embert. Meg lehet-e?

A már elmondottak szerint itt olyan kevés vonásból álló, de objektív ismerési képről, amilyent magunknak egy ásványról vagy egy fizikai tüneményről alkothatunk, nem lehet szó. Ennek tárgyi és szubjektív akadályai vannak. A kép mindig hiányos s bizonyos mértékig mindig szubjektív lesz. Csak annyit érhetünk el, hogy a lehető legkevésbé hiányos és a lehető legobjektívebb legyen. Az elsőt úgy érjük el, ha mentől több adatot ismerünk meg s azokat az igazságnak megfelelően tudjuk meglátni és rendezni. Ez már a második dologra, az *objektivitás* kérdésére utal.

A történeti objektivitás nem merül ki a tacitusi „sine ira et studio” követésében. A haragtól és részrehajlástól való tartózkodás az objektivitásnak csak igen kezdetleges fokát biztosítja a történetíró számára.

Objektív ítéletet akkor mondunk tények és emberek felett, ha objektív álláspontból nézünk rájuk.

Objektív álláspont pedig az, amelyik annak a ténynek vagy személynek megismerése természetéből fakad és reá nézve a legáltalánosabb.

A világ jelenségei felett legobjektívebben a világot átfogó kozmikus álláspontból lehet ítélni. Ez azonban nagyon is általános jellegű ítéletekre vezet. Ez alatt még minden fajtájú ismeretkör számára az ő tényei természetéből fakadó általános nézőpontok, amelyek reá nézve a legáltalánosabbak, de más fajtájú ismeretkörre már nem alkalmazhatók. Ilyen szempontokat az ismeretelmélet ad.

² „Alkotás” alatt tehát itt tágabb értelemben mindennemű emberi kihatást kell érteni, ami nem öntudatlan és nem ösztönszerű, vagy tisztán csak fiziológiai.

Az ismeretelmélet szerint minden fajta ismeret számára a végső, a legáltalánosabb magyarázó elveket a megismerésükre szolgáló végfunkciók szolgáltatják. Történeti tényeknél tehát az ilyen objektív nézőpont a történeti tényeket magyarázó és véglegesen megértető végfunkciók lesznek.

A történet tényei emberi alkotások, az emberi alkotások eredetű gyökerét pedig az ember értékelő funkcióiban találjuk meg. *Ezért tehát a történeti tényeket akkor nézzük az ő természetüknek megfelelő legáltalánosabb s így a legobjektívebb szempontból, ha belőlük azt az értékelő álláspontot tudjuk kikövetkeztetni, amelyből a jelenségek (alkotások) fakadtak.* Magukat a lehető értékelő álláspontokat az általános értéktan (axiológia) állapítja meg, a történetíró ezekhez méri a tényeket. Ha tehát egyénről ír történelmet, azt kell az adatokból megértenie, hogy a tárgyalt történelmi egyén *értékelő funkciója* a fejlettségnek milyen magas fokán állott. Ebből következtet aztán a *lelki adottságra*. A kettő ugyanis egymásnak párhuzamosan megfelel. Így — leszámítva az adatok hiányosságából és esetleges hibás voltából, valamint az elkerülhetetlen szubjektív elemek színező sajátosságaitól származó elferdüléseket, — megkapja a történetíró a keresett történeti egyén lehető legobjektívebb képét, vagy más szóval helyesen és lehető objektíven *megismerte azt*.

Ebben áll a munka első fele, *a megismerés*. Ez adja a kép objektív vonását, ez minden történelmi műnek *ontológiai alkotórésze*. Hátra van még a másik, az *axiológiai*.

Ez nem esetleges járulék, hanem — alkotásról lévén szó — szükségszerű. A legobjektívebb tudományos alkotásokban is benne van az értékelés tendenciája. Benne van az anyag keresésben, az elrendezésben, a módszerben s főleg a célkitűzésben. Történelmi műnél s főleg egyénre vonatkozóanál annál inkább benne van, mert itt maga a megismerés is megvalósított értékekre, emberi alkotásokra vonatkozik. Csakhogy az axiológiai vonások a legtöbb tudományos műnél, a történelmieknél is, legtöbbször nem filozófiailag kialakult értékálláspont beviteléből fakadnak, hanem bizonyos mértékben öntudatlanok, legalább is nem előre fixirozottak. Ez épen történeti műnél nagy hiba, mert disszonanciákra vezet. Hogy ez ne így legyen, szükséges a történetírónak tudományosan kidolgozott értékállás-

ponttal bírnia, hogy értékítéletei ne ötletszerűek és ne egyéni hajlamaiból fakadók, hanem objektívek legyenek.

Ilyen objektív értékálláspontot a tudományos axiologia nyújt. Ennek megvannak a maga kiforrott érték kategóriái, amelyeket a történetíró, aki nem általánosságokkal, hanem konkrét jelenségekkel foglalkozik, nem nézhet egyébnek, típusoknál, amelyeken kívül, illetve közöttük az értékeléseknek föl nem mérhető minőségi gazdagsága van.³

Ezeket az általános értéktan fel sem sorolhatja, hanem az értéktan fenomenologia, a történelem minden alkalommal rájuk mutat.

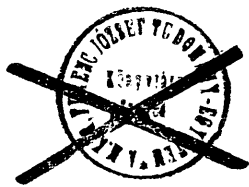
Kérdés, hogy a történetírónak milyen értékelő álláspontra kell állania, hogy a történelem tényei felett objektív értékítéletet mondjon. A felelet nem nehéz. Azon, amelyik a fejlődés legmagasabb fokán áll. Ez természetes, főleg azért, mert más álláspontról meg sem értené a magasabb értékelés szülte alkotásokat. Egy hedonista nem ismeri, mert nem élte át az utilizmus értékelő álláspontját. De egy utilistának sincs fogalma az önértékről, mert annak tiszta régióiban sohasem tekintett széjjel. Az önérték tudatára ébredő szellem reflexiója teljes objektivitással fordul az érzéki és hasznossági értékelések felé nemcsak, mert a fejlődésben ezeket át kellett élnie, hanem azért is, mert tőlük véglegesen sohasem szabadulhat meg. Aztán meg minden értékelő funkció magyarázott értelmét a nála magasabb, fejlettebb funkciókból nyeri, tehát aki a legmagasabb funkciók birtokában van, az érti és magyarázhatja az alsóbbakat. És aligha csalódunk, ha a történetírói objektivitást épen az önérték tudatában élő szellem értékelésében keressük. Aki a megismerésben a lehető legobjektívebb magyarázó elvekig jutott s az értékelésben is a legátfogóbb, legtöbbet magyarázó s így legobjektívebb szempontra tudott emelkedni, ez emberileg a legteljesebb mértékben tárgyilagosnak mondható. Ez a tudósnak ideálja, amelyet — számtalan emberi gyengesége miatt — csak megközelíthet, de soha el nem érhet. A megközelítés útja pedig magának a szellem intelligenciájának oly fokra emelése, amelyen az magát szabadon kifejtetheti s ön-

³ Altalán három értéktípust szoktak megkülönböztetni: az *élv-*, a *haszon-*, és az *önértéket*. (Böhm, id. m. III. köt.)

magának értékét az élv és a haszon ezer relációjától függetlenül, meglátja az öntudat tiszta tükrében. A tudomány értéke is a tudósnak eme élményszerűen megértett önértékéből nyeri tartalmát, aminthogy minden jelenség értéke csak az egyedül értékes emberi intelligenciának kisugárzó fénye. A történelmi cselekedet értékét is alkotójának értéke szabja meg, mert senki értékesebbet nem adhat, mint amilyen ő maga. A történelmi cselekedetre aztán reáfordul a történetíró reflexiója, aki azt megérteni akarja. Megérteni annyit tesz, mint megélni, azaz a magából utánaképezni. Ez azonban csak annak lehetséges, aki az utánaképző funkcióknak birtokában van.

A történelmi alkotások értékét tehát a történetíró a maga értékképzeteivel méri. Ezek akkor objektívek, ha az önérték tudatáig jutottak. Önértéke csak a *szellemnek* van, minden más innen nyeri értékességét. A történetíró tehát csak az *ideáлизmus* (szellemisség) álláspontján objektív, mert minden történeti jelenség értéke csak innen magyarázható objektíve. Az ideáлизmus értékképzetei, melyekben az önérték jelentkezik: az *igaz*, *szép* és *jó*. Igazság, szépség és jóság, más szóval a dolgok logikai, aestetikai és erkölcsi értéke a mérték, amelyhez minden emberi, tehát történeti alkotást mérni kell. Ez a szempont áll a történeti egyénnel szemben is. Nagy embereknek azokat az egyéneket fogja elismerni a történetíró, akik az önérték tudatáig emelkedve tetteik által az igaz, szép és jó ideáinak megvalósítására törekedtek.

Az önértékesség tiszta tudata minden hedonisztikus és utilisztikus tendencia nélkül csak mint megvalósítandó idea él az emberben. Maga a történetíró sem áll az abszolút értékelés tiszta fejlődési fokán, bármennyire intelligens legyen is. De mentől jobban megközelíti azt, annál objektívebb lesz az értékképzete. A történeti ismeretanyag teljes birtoka s ennek megfelelő módszertani jártasság, ha még oly nagy arányú is, csak arra képesíti a történetírót, hogy a nyers anyagot felkutassa és rendezze. Hogy a történelmi megismerés mélyére jusson, oda szükséges a mozgató erők gyökerének intuitív látása, szükséges a lehető értékelő álláspontok átélés alapján bírt önmagából merített immanens ismerete. Csak így teljes a történeti megismerés, csak így lehet megközelítőleg igaz feleletet adni arra a Ranke-féle kérdésre, hogy „miképen történik a dol-

gok?" Mert ez a „miképen“ csak úgy nyer igazi, mély értelmet, ha a „miért“ is benne van; vagyis ha a történetíró a maga problémáját úgy fogja fel, hogy az az elbeszélés, amit a mult-ról ad, az események előállása legmélyebb indító okainak ismeretén épült fel. Az igazi történetírónak nagy szaktudásán kívül magas értékelési fokon álló, kiváló intelligenciájú embernek kell lennie, mert a multban élt mindenféle értékelési fokok születte cselekedeteket és alkotásokat kell megismernie és ezek felett ítélkeznie. Ez pedig csak úgy lehet, ha mindezeket, bármily magas fokon állottak is, megérti. A megértés pedig nem deduktív levezetést, hanem önmagában való megélést és ebből való utánaképezést jelent. Ilyen történelmi mű csak igen gazdag és igen nagy értékű emberi lélek produktumaképpen várható. Hogy abszolút fokon ez csak követésre, elérésre buzdító idea, ez természetes, hogy azonban ilyen messze álló, de *logikai következetességgel* megalkotható ideának mindenféle emberi munka előtt lennie kell, ez is egészen természetes.

Ez a fejlődést szolgáló öntudatos munka ösztökéje, amely mindig szebbre, jobbra, igazabbra serkenti a produkáló szellemet. Csak az a fő, hogy ez az idea ne indokolatlan fantom, hanem logikai kényszerűséggel kialakult, tehát érvényességét meg nem támadható igazság legyen. Aminek biztos tudatára az ember egyszer logikai úton eljutott, az reá nézve már létezik, ha nem materiális objektumban, akkor *eszmében*; s ha ez az eszme igazságot fejez ki, akkor érvényességének elismerése elől a gyakorlati megvalósítás nehézségei miatt meg nem hátrálhat a világító fáklyaként előljáró és a sötétséget oszlató intelligens szellem.

A nagy intelligenciájú történetírónak értékítélete azért mégsem lesz lesújtó minden olyan történeti egyénre nézve, aki nem állott az önértékességnek világos és tiszta tudatán.

Ha így járna el, igen sok elismert emberi nagyságot, államférfiakat, kormányzókat, hadvezéreket, feltalálókat, egyszóval a legkiválóbb utilistákat igen csekély értékűeknek találná.

Az emberiség pedig megszokta ezeket nagy értékek hordozóiul tudni s amint látni fogjuk, nem alaptalanul, mert valóban az önértékesség tudatához vezető fejlődést ezek nagyban és sokszor tudatosan mozdították elő. De nem szabad feled-

nünk, hogy értékességük itt is csak az abszolút értékből származhatik, illetve ennek szempontjai alá esik.

Ez világossá válik abból az igazságból, hogy az emberi élet célja önmagának a legteljesebb kifejtése, a zavartalan önállítás, az *öntét*.⁴ A szellem fejlettségének „a műveltségnek” mentől primitívebb fokán van az ember, annál több elháríthatatlan akadálya van a zavartalan önállításnak. Kezdetben csak a fiziológiai funkciók működéséből áll az egész öntét s mikor a primitív hedonizmus kora kezdődik, akkor is annyira fejletlen még a szellem, hogy az öntét legelemibb akadályait sem tudja elhárítani. Minden szellemi energiája a támadó és védő fegyverek s később a legszükségesebb eszközök kitalálásában és készítésében merül ki.

Minden olyan irányú hatás, amely az embert kezdetleges szellemi fejlettségéből kiemelni s magasabbra vinni törekszik, *értékes*, mert az élet célja az öntét elől hárít el akadályokat s közelebbhozza az embert az abszolút önérvényesítéshez. Az az ember, aki valamikor a természeti állapot átmeneti korában feltalálta a kőbaltát, vagy először élesztett tüzet, nagy értéket képvisel az ember történetében. Ez az érték azonban nem abból kapja örök érvényességét, hogy a földalált balta, vagy a gerjesztett tűz valamely akkor előállott hedonisztikus vagy hasznossági hiányt pótol, hanem abból, hogy az emberi öntét teljes kifejtésének lehetőségéhez az embert közelebb vitte, mert a baltával és a tűzzel akadályokat hárított el annak útjából.

Ennek a dolognak átértése adja azt, amit *történeti érzéknek* szoktak mondani, s ami a történetírónak megadja azt a nélkülözhetetlen becslő álláspontot, amelyről értékítéletet tud mondani különböző korok alkotásai felett. Amíg ez nincs meg, addig objektív értékelésről szó sem lehet.

Magá az egész társadalom, ennek minden fejlettségi foka egy utilisztikus berendezés, amely értékességét egy nála magasabb értéktől nyeri; megértése, magyarázata egy önmagánál magasabb, objektívebb szempontra az *önértékre* utal.

Ha a kérdést a *cél* fogalmának szemszögéből nézzük, akkor úgy fogalmazhatjuk meg a társadalom „miért”-jének problémáját, hogy a társulás arra való, értékét abból nyeri, hogy

⁴ E kérdés filozófiai kifejtését lásd: Böhm K. id. műve II. köt.

szervezete, alkotó és védő intézményei által az emberi öntét mentől akadálytalanabban valósulhasson meg. Maga a társadalom nem öncél, csak eszköz az öncél elérésére. Az *öncél, csak az egyén önállítása*, amely a maga önértékűségében csak akkor fejtheti ki magát, ha akadályai elhárultak. Erre az elhárításra való a társadalmi berendezés. A társadalomnak tehát eszközi értéke van és pedig annál nagyobb, mentől jobban segíti elő az egyén önállítását, az önérték érvényesülését.⁵

Igy nézve a történeti egyén értékét, világos, hogy nemcsak az idealizmus abszolúte értékes fokain álló embert fogja a történetíró értékesnek mondani, hanem azt is, aki alkotásával a társulás magasabb fokú fejlődésére hatott. Tehát a kiváló építő, szervező, kormányzó *utilisták* értékesek az emberiség-történetében, mert a fejlődés irányában hatottak. De sohasem szabad feledni, hogy ez az értékesség csak eszközi, társadalmi jelentőségű, amely magánál magasabb fokra, az önértékre utal, értékét is ebből nyeri. Az elmondottak alapján úgy véljük, hogy teljesen igazolttá válik az individualizmus és kollektivismus harcának céltalansága. A kérdésnek oly merev szembeállítás, hogy *egyének* vagy *tömegek* viszik-e véghez a történelmi alkotást, merőben tartalmatlan és semmi eredményre nem vezető casus belli a történetírás életében. A társadalom, mint az egyéntől független vagy annak ismeretelméletileg felette álló s tőle ismereti vonást kapó valami, *logikai képtelenség*. A közösséget, a társadalmat organizmusnak, vagy bárminő olyan egységnek képzelni, amely maga sajátos külön funkciói szerint végez hatásokat, nem egyéb, mint a dolgok természetes rendjének fejetetejére való állítása. Mert akik úgy fogják fel az emberi közösségek gazdasági, jogi, hadi, vallási, művészeti, vagy bármely más szociális alkotásait, hogy azok egy az egyénitől különböző kollektív szellem produktumai s maga a társadalom is egy külön léttel bíró szuperorganizmus, ezek nem számoltak azzal a könnyen érthető igazsággal, hogy minden úgynevezett társadalmi alkotás *csak az egyéntől* nyeri értelmét is, értékét is. „A gazdasági funkció értelmetlen, ha az egyes ember táplálkozására nem vonatkoztatjuk, a házasság a nemzés nélkül, a nevelés a gyermek lelke nélkül, a védelem a

⁵ Lásd: Böhm K., id. műve III. köt. 273. és köv. lapjain.

megvédendő javak nélkül esztelenségek“.⁶ Ezek pedig mind csak az egyénre vonatkoztatva valóságok. Az egyén nem az a társadalomban, ami a sejt a testben. Ez még hasonlatnak sem jó, mert a sejtek a testben szerveket alkotnak, amelyek *önmagukban érthető* funkciókat végeznek az egyénnek érdekében. Ezen funkciók mind érthetők és értékelhetők az egyén öntétje szempontjából, mert mind arra utalnak. A társadalminak nevezett funkciók nem érthetők az ember előtt a társadalom öntétje szempontjából, hanem valamennyi *megint csak az egyénre vonatkoztatva nyer értelmet*. A sejtek funkcióinak összeműködése az egyén önkifejlése érdekében történik; az egyének összeműködése *megint csak az egyének öntétje szempontjából nyer értelmet*, mert másként az egyén előtt értelmetlen és tartalmatlan lenne. Az analógia, amely a sejtekből alkotott organizmus és az egyénekből alkotott szuperorganizmus (társadalom) között kínálkozott, bizonyára nagyon kecsegtető volt s a biológiai átviteleket a társadalomra könnyen valószínűvé tette. Ámde az egyén élete egy centrális gondolat, a magát állító „Én“ körül helyezkedik el, míg a közösségnek ily. tudata nincsen a közösségnek valamely centrumában, hanem *megint csak az egyénében*. A metafizikai „társadalmi lélek“ ködös ábránd, ellenben él a társadalmi tudat az egyénekben, mint az „Én“-nek egyik önállítása. A társadalom valóság, de nem organizmus és nem is öntudattal bíró szellemiség, *hanem az egyén „Én“-jének önállítása, vetülete*. Nem organizmus, hanem *idea*. A „Más“-ról való tudat egyetemesen része a magát állító „Én“-nek s ebben a tudatban rejlik benne a társadalom objektív valósága. Vagy más szóval az ember, akinek egész ismereti világa csak a saját maga önállításából nyer magyarázott értelmet, egy a saját énje *felett álló tapasztalati* valóságot, amelyből saját funkcióit magyarázza s értékét is abból származtassa, *hiába keres*. Ez éppen olyan metafizika, mint a skolasztika világmagyarázata. Csofálatos, hogy éppen az empirikus világnézetből kisarjadt szociológia tévedt ebbe a metafizikai felfogásba, amely az egyén életét nem önmagából, hanem egy felette álló képzett valóságból akarta megérteni.

Ha a társadalom magyarázott értelmét nem önmagából

⁶ Böhm K., id. műve 271. lap.

nyeri, úgy világos, hogy értékessége is más valamire utal; és pedig arra, amiből értelmét is nyerte: *az egyénre*. A társadalom nem önmagában becses, funkciói nem önmagát szolgálják, mint végcélt, hanem *az egyén önállítását*. Vagy más szóval a társadalom arra való, hogy általa az egyén magát mentől teljesebben kifejtthesse s a fejlődésnek mentől magasabb fokára jusson.

Kérdés most, hogy ezen állásponton minő feladat vár a történetíróra, ha egy egyén életének rajzát akarja adni. *Miben áll az életrajz bölceleti problémája?*

Az elmondottak alapján nem szenved kétséget, hogy mindenféle történeti mű — még az is, amelyik magát személytelennek mondja — végső elemzésében individuális. Még a legkevésbé annak látszó jog- és alkotmánytörténet, vagy társadalomtörténet is az, mert mindeniknek tárgya emberi alkotás lévén, csak az egyén funkcióiból nyerhet magyarázott értelmet. Ha maga a társadalom értelmet csak az egyén funkcióiból, értéket pedig az egyén szellemének önállításából nyer, akkor minden úgynevezett társadalmi tényező: jog, alkotmány, ipar, művészet, irodalom, vallás stb., stb. mind csak az egyén önállításáért vannak s magokban véve magyarázatlanok és értékkel nem bírnak. Történetünk is az egyénre utal s azért *végső elemzésben minden történelem individuális*.

Ámde maga az individuális élet a fejlődésnek igen különböző fokán állhat s e különböző fejlődési fokokon más és más módon reflektál az emberi alkotásokra. A reflexiónak ezen fokai szabják meg azt is, hogy hogyan nézi az ember magát, hogyan nézi embertársát, a társadalmat és a történelmet.

A *hedonizmus* reflektáló fokán élő egyén előtt csak az élő bír értékkel, tehát magában is csak az élvszerző funkciókat ismeri s másban is csak azokat érti meg. Az ilyen egyén önállítása csak az élvezekben folyik le. Ha tehát történetírásról ily fokon szó lehet, úgy bizonyára más történeti műfaj itt nem lehetséges, csak az *életrajz*, s más fölfogás, mint az individualizmus, képtelenség. Ámde ez az individualizmus, amint magában nem érzi, úgy másban sem látja meg a magát kifejtetni akaró szellemiséget, s így csak a korlátolt életű és határu fiziológiai és az ezeket kormányzó pszichológiai

funkciókból tudja megalkotni az egyén életének rajzát. Az egyének kölcsönhatását e fokon nem lehet megérteni, tehát a társadalom objektív képe ki sem alakulhat. Olyan életrajz, amelyben az egyén hatása a más egyénekre is kiterjedő erejében szemlélhető, e fokon elő nem állhat. A nagy testi erő, az ölés, az asszonyrablás, a nagy étvágy a primitív művelődési fokon; az idegizgató szerelmi történetek, rablókalandok és hegyke hősiesség a fejlettebb korban; és az undorító perverzitások a dekadens lelkeknél alkotják azokat a vonásokat, amelyekből a hedonista reflexió összeszövi az életrajzi képet. E típusokra példát mindenki könnyen találhat akár az antik, akár a középkori, akár a modern irodalomban. Itt csak épen egy példára legyen szabad hivatkoznom: jó régen élt már az író, talán senkit sem bántok meg a hivatkozással. — *Suetonius Tranquillus*ra gondolok, akinek tizenkét életrajzában nemcsak a hedonizmusba sülyedt dekadens *kor*, hanem a hedonista dekadens *történetíró* is örök például maradt fenn az utókorra.

Az *utilizmus* reflexiófokán élő ember önállításának hiányérzete a *haszon* objektív képében, mint a hiányt megszüntető pótlékban talál kielégtételt s épen ezért e fokon már nem az élv a domináló értékmérő, hanem a *haszon*. Ezen a fokon lesz tudatossá az egyénben a társas ösztön s bír értelemmel és értékkel a *társadalom*. Az *utilizmus* az egyén önállításában nem öncélt lát, hanem hasznossági eszközt s ezért az egyént alárendeli a közösségnek. Az előrelátó értelem kerekedik felül, amely a szervezettségben, a rendben, törvényben, ezeknek intézményes összességeiben, a társadalomban látja az életcélt s ezért az egyénektől alárendeltséget, alkalmazkodást, szüntelen a *másba* való áthelyezkedést kíván. Altruizmus jellemzi az utilista életnézetet, de olyan altruizmus, amely az egyéntől kitartó munkát és önfeláldozást kíván a nélkül, hogy az individuális élet külön jogait respektálná. A római köztársaság kora, vagy a középkori kötöttség ideje igen jó képét mutatja az utilista gondolkodásnak. A római államszervezet és a középkori keresztény egyház virágkora az utilista szervezettségnek ideje volt, de általában minden társadalom utilisztikus berendezés, amelynek szervezője, kormányzója az uralkodó emberi értelem, célja, magyarázó elve és értékmérője az elérendő haszon objektív képe.

Ezen a reflexiófokon születik meg az egész történetírás, de műfajilag bármit alkosson az író, az mindig magában rejtí az utilizmus tendenciáját. A „magistra vitae“ gondolata épen úgy benne rejlik a Livius római történetében, mint a Plutarchos életrajzaiban, vagy a középkori legendákban, életrajzokban, néptörténetekben és a barátcellákból kikerült száraz krónikákban. Hol tudatosan, hol ösztönszerűen, de mindenütt a példaállítás a cél s a művészi szükség, az igazság és jószág önmagáért valósága, vagy a lélek rejtekeiben való elmerülés legiennőbb nagy íróművészeknél a tehetség istenadta ihletéből, de nem a kor szükségérgzetéből fakad.

Az utilizmus eszközt lát az egyénben s a magát állító, önérvényesítő szellemet önmagában nem becsüli, sőt ha ez az önérvényesülés az uralkodó célfogalommal ellenkezik, le is töri az egyént. Történetírása is így értékel.

A modern szociológia, amely a társadalmat az egyének felett álló s az egyéni életnek értéket adó magasabb rendű szervezetségnek nézi, ugyanezen állásponton áll. Ezért ellensége az individuáлизmusnak s annak a történetírásnak, amely az egyénekben keresi a történelem mozgóató erőt. Ezért ellensége az életrajznak is s a történetírás egyedüli feladatának a közösségek élete rajzát tekinti. Ha egyénekről kénytelen beszélni, vagy épen életrajzot kell írnia, akkor előtte az egyén nem más, mint a közösségek szellemének tudatos vagy öntudatlan szolgálója vagy akadályozója. Gépnek látja az embert, nem individuumnak s épen ezért a róla festett képe, ha igaz is, csak általános vonásokból van összeszöve s a megérteni akaró embert, aki elvégre mégis egyéni életet él, hidegen hagyja és ki nem elégíti, mert nem tudja a maga megértő funkcióival magáévá tenni, megismerni a benne rajzolt embertársat. Ezért az utilizmus fokán még nem eléggé érett az egyén s maga a történelem se s így az életrajz problémája sem oldható meg.

Az *ideáлизmus* a reflexiónak az a foka, amelyen az ember a maga világképének magyarázatát (értelmét) oly immanens valóságból tudja adni, hogy az minden ontológiai és axiológiai ismeretnek közös megértető alapelvéül szolgálhat.

Ez a közös magyarázó elv, ez az immanens, tehát magyarázatra nem szoruló valóság maga az „Én“, amelynek kényszerű önállításá szüli az egész világképet.

A primitív hedonizmus fokán az „Én“ a „Más“-tól még nincs határozottan megválva s így az egész világkép az egyén hedonisztikus képzetének megfelelően alakul ki. Az ismeretnek alanyra és tárgyra való tudatos megválása csak az értelem felülkerekedésének fokán, az utilizmus idején történik meg. De viszont ezen a fokon nem tudja az ember a kettőnek közös logikai centrumát, immanens magyarázó elvét megtalálni, mert az „Én“ reflexiója csak a „Más“-ra tud tárgyilagosan fordulni s önmagára az ismerőre nem bír reflektálni.

Az empirizmus, a pozitívizmus álláspontja ez, amely megelégszik a tárgyi világ rendezésével s a magyarázatra vagy nem törekszik (ez a tiszta utilizmus), vagy meddő küzdelem után lemond róla (ez az ideáлизmus tendenciáját hordozó utilizmus). Az előbbire példa általában minden olyan tudományos működés, amely tények megállapítására, rendezésére és törvények elvonására törekszik. A történetírásban ilyen a *Ranke*, *Buckle*, *Taine*, *Lamprecht*, *Salamon Ferenc stb.* működése, akik a történelmet az empiria fokán lehetséges legáltalánosabb tények szempontjából látták és rendezték. Az utóbbira példát mutat *Comte*, vagy *Spencer*, akik érezték a tények immanens magyarázatának szükségét, de magát a magyarázó elvet nem kapták meg s ezért lemondva róla az empiriánál maradtak.⁷

Az ideáлизmus fokán ez a magyarázatra való törekvés oly módon nyer kielégítést, hogy a magyarázó elvet magában az „Én“-ben kapjuk meg. A világkép nem más, mint az ismerő alany képeinek (ideáinak) összesége, amelyeknek magyarázó elve épen azért lehet immanens, mert az ismerő és az ismeret végső gyökerében ugyanaz: az „Én“. Az ismereteknek alanyra és tárgyra való megválása szintén nem egyéb, mint az ismerő alannak egy kényszerű funkciója, amely minden magyarázat nélkül megértetté teszi, hogy mi az „Én“ és mi a „Más“. Mivel a világkép szülőoka maga az alany s a világ ismereti képei az alannak *ideái*, azért ez az álláspont, amely ennek tudatára ébred, *ideáлизmus*.

⁷ E kérdésre nézve, mint amely a történetbölcselet problémájára nézve igen fontos, bár nem szívesen, de kénytelen vagyok *A történelem megértése*, *Besztercebánya*, 1913. c. értekezésemre utalni. Itt a dolog részletesen ki van fejtve.

E fokon az ember önmagára s általán az egyesre, mint tárgyra bír reflektálni s azért az egyénnek helyzetét objektíven látja meg. Ez az objektív látás magában az egyén önkifejlésében találja meg az egész ismeretnek s így az egész tevékenykedő emberi életnek eredtető gyökerét s így természetes, hogy annak a foknak történetírása *individualis jellegű és objektív*.

A hedonisztikus fok történetírása *individualis és szubjektív*; az utilizmusé *szociális és objektív*, az ideáлизmusé pedig *individuális és objektív*.

Mivel azonban az egyének és a társadalmak sohasem állanak tisztán csak egyik tipikus reflektáló fokon, hanem lefelé-hajló (dekadens), — vagy felfelé törő (fejlődő) tendenciákat hordanak magukban, azért a történetirodalom is, — miképpen a kor — sohasem tipikus, hanem a reflektáló foknak megfelelően *sajátos*.

Ezek szerint az ideáлизmus reflektáló fokán az életrajz problémája is objektív megoldást nyer.

Mivel e bölcséleti magaslatra emelkedett ember úgy látja, hogy az ismereti világ számunkra nem egyéb, mint az ismerő és alkotó egyén önállítása, természetes, hogy minden történeti tényt az egyén önállításából, mint a végső elvből magyaráz. Magát a társadalmat is innen érti meg s értékét is ebben keresi. Ha ugyanis az egyénben van a történelmi vagy társadalmi jelenség megértető magyarázata, világos, hogy ugyanezen tények értékségüket is az egyén önállításából nyerik. Az az értékes, ami az egyén öntétjét lehetővé teszi. *A társadalom is azért értékes, mert segíti az egyént a maga kifejtésére.* Aki a társadalom becsét önmagában látja, vagy az ember tettének értékét a társadalom életével méri, az csak a *haszonérték* fogalmáig emelkedett, mert az emberre és a társadalomra (alanyra és tárgyra) nem tud egy abszolút értékálláspontról reflektálni. Az ideálista egy önérték álláspontjáról, az egyén önállításának egyetlen értékes mivoltáról tekint le az egész történelmi folyamatra s egy végső, egy mindent megmagyarázó valóságnak, a világképet alkotó *ideának* gyémántcsúcsáról nézve alkot a történelemlről objektív fogalmat.

Ebből az is világos, hogy épen nem a materializmus az objektív történeti szempont, hanem az ideáлизmus, mert az emberi öntét célja az, hogy a világkép hiánytalan legyen, vagyis

az ideák; a világot alkotó képek akadálytalanul kivetíttessenek a szemlélő alany tárgyias világaképen.⁸

Az is világos az elmondottakból, hogy nem a személytelen társadalomtörténet ad objektív értékítéletet, hanem az, amelyik végső magyarázó elvével az *egyénre reflektál*. Az *objektív történetírás végső gyökerében individuális, mert magyarázó elveit és értékképzeteit az egyén önállításából nyeri. Az életrajz, amely egy történeti egyén tevékenységét magyarázza és értékeli, tehát jogos és épen nem alacsony színvonalon álló történeti műfaj*. De csak az az életrajz bevégezett mű s csak az ad objektív értékítéletet, amelyik az ideáлизmus reflexió fokán álló történetírótól származik.

Az ideálista történetíró a történeti jelenségek végső magyarázó elvét az egyénben találja meg s ezért a jelenségek *szülőökát* is az egyénekben látja. De mivel a tények értékeségét is az egyén önkifejléséhez méri, azért *célul* is az egyént tekinti. Az oki szempont adja meg az életrajz fenomenológiai részét, vagyis magát a lehető objektív elbeszélést. A célszempont az értékelő álláspontot szolgáltatja, amely megméri, megbecsüli az egyén tetteinek objektív értékét. Vagyis a történelmi jelenségek szülőoka az egyes *cselekvő egyén*, célja a *mindenkori egyén önállítása*. A társadalom s ennek minden intézménye se nem oka, se nem célja a történelmi alkotásnak, hanem csak eszköze, amely által a célt az egyén megvalósítani törekszik. — Az eszköz, a társadalom is lehet a cselekvésnek indító oka, de sohasem szülőoka, mert magában tartalmatlan s így magából semmit sem adhat.

Az életrajz fenomenológiai része (az oki szempont alá eső rész) — magának a rajzolt egyénnek története, — tisztán az empiria dolga addig a fokig, amíg a jelenségek feltárásáról és igazságának megállapításáról van szó. Itt kétségtelenül föllépnek mindazok a nehézségek, amelyek minden történeti kutatásnál, de főleg az egyénre vonatkozóanál fennállanak. Ezek részben a tárgy, részben a kutató természetéből folynak s legfőbb okai annak, hogy a történeti egyénnek teljesen hű lelki

⁸ A materializmus és idealizmus itt nem metafizikai értelemben veendő, hanem az első az empirizmus álláspontját, ez utóbbi azt az ismeretelméleti irányt jelenti, amelyek az ismeret tárgyául az ideákat mondja.

rajzát sohasem lehet adni. Részben a tárgy természete olyan, hogy lehetetlen az egyén minden tettének okát egészen a lélek műhelyéig nyomozni, részben pedig az író s általán az ember olyan, hogy teljesen a „Más“-ba át nem terjedhet, mert minden egyén egyetlen, páratlan és mentől kiválóbb, annál sajátosabb. De az életrajznak nincs is feltétlenül szüksége erre a lélektani indokkeresésre, mert ha kellő bizonyossággal tudva vannak az egyén cselekedetei s ismerősök az eszközök, amelyekkel megvalósította őket, akkor ezekből következtetni lehet a rajzolt egyén *reflektáló fokára*. E foknak mindig megfelel az értékelő álláspont, mert mindenkinek értékképzeteit szellemi fejlettségének foka adja meg. A cselekedetek, a reflexiofok és az értékelő álláspont egymásnak párhuzamosan megfelelően, a reánk maradt tettekből következtetni lehet a lelki adottságra anélkül, hogy minden egyes cselekvésnek lélektani indítóját keresni kellene. Az életrajzíró így feltárja az egyén lelkiadottságát tetteiből, de azért az életrajz nem lesz a leélt emberi életnek szavakba fűzött, vagy írásba, képbe tett hű tükre, csak annak az életnek az író funkcióival utánaalkotott halvány mása. Ennek a képnek igazsága attól függ, hogy a megállapított ténybeli adatok igazak-e s hogy ezekből helyesen vonatott-e el a rajzolt egyén lelki adottsága, értékelő álláspontja. Ennél több igazság semmiféle életrajztól nem várható, de ez elég is, mert minden történelmi műtől ezt kell várnunk. Ha ezt megkaptuk, megállapításaink nem teljesek, a részletekben nem fedik mindenütt a valóságot, de *objektívek*. A tudomány pedig objektív igazságot keres.

Az életrajzíró a *célszempon*t értékítélete vezeti. Minő végső egységbe futnak össze a történelmi alkotások számai? Az idealizmus objektív felelete erre az, hogy az egyén *önállítása-nak egyetlen értékfogalmába*, mert ezen kívül, más cél nincs.

Kérdés, hogy ezen értékfogalomhoz mérve milyen értékű volt az egyén élete. Elősegítette-e alkotásaival az emberi öntét kifejlődését?

E kérdés ráutal az egyén társadalmi szerepeire, mert a tettek hatása a társadalomban érvényesül. Aki úgy hatott, hogy a társadalmi berendezettséget a fejlődő emberi szellem örök értékeinek megvalósulására alkalmasabb eszközzé tette, annak alkotásai objektíve is értékesek s az ilyen ember maga is érté-

kes. Innen van az országalapítók, reformátorok, törvényhozók, eszmetérjesztők, sőt igen sokszor a nagy hadvezérek és hősök nagy becsé és mindig tisztelt értékessége. De ez az értékesség az egyén önállításának célfogalmából nyer objektív valóságot.

Az életrajz problémája az ideálizmus bölcséleti álláspontjáról így nyer megoldást. E meggondolásokból születhetik meg egy olyan történetírói álláspont, amely az individuálizmus jogát visszavívja s ennek szempontjait objektíve, tudományosan érvényesítheti.

Kolozsvár, 1913. dec. 8.

Das philosophische Problem der Biographie

VON ERNST MAKKAJ

Die Aufgabe der Abhandlung ist denjenigen philosophischen Standpunkt auf erkenntnistheoretischem Weg auszu-
arbeiten, von welchem aus die historischen Individuen einer ob-
jektiven Beurteilung unterzogen werden können. Ein ähnlicher
Standpunkt ist bei unseren Historikern selten zu finden. Die
grosse Wirkung eines Individuums ist noch keine Garantie für
seinen Wert. Ein grosses Hindernis besteht schon darin, dass
aus den zur Verfügung stehenden Daten das objektive, voll-
ständige Bild des Individuums empirisch nie dargestellt wer-
den kann und dass diesem Mangel auch durch die Anwendung
der allgemeinen psychologischen Gesetze nicht abgeholfen wer-
den kann. Daten und Psychologie können nur zur Bildung
eines subjektiven Bildes dienen. Schon an der Art und Weise
der Erkenntnis haftet notwendigerweise Subjektivität an. Noch
mehr an der Wertung. Suchen wir die Voraussetzung einer ob-
jektiven historischen Beurteilung, so finden wir sie in dem
Prinzip, wonach objektiv nur derjenige Standpunkt sein könne,
der der Natur der Erkenntnis der betreffenden Person oder des
betreffenden Dinges entspringt und für sie der allgemeinste ist.
Da aber die Tatsachen der Geschichte menschliche Schöpfun-
gen sind, der Ursprung der Schöpfung aber eine wertende
Funktion ist, so betrachten wir die historischen Tatsachen al-
lein dann von dem ihre Natur entsprechenden allgemeinsten
und objektivsten Standpunkte aus, wenn wir aus ihnen selbst die
wertende Stellungnahme, der sie entsprungen sind, heraus-
schälen können. Die möglichen wertenden Stellungnahmen
entnimmt der Historiker der Wertlehre und an ihnen misst er

den Entwicklungsgrad der Wertung der behandelten historischen Person. Daraus schliesst er dann auf deren ganzen Gesinnung und erkennt sie mit einer möglichen Objektivität. Man pflegt drei Arten von Werten zu unterscheiden: den Genuss-, den Nutz- und den Selbstwert. Dementsprechend sind drei Arten von Wertungen möglich: hedonistische, utilistische und idealistische. Die Wertung des Historikers soll von dem höchsten Wertstandpunkt aus erfolgen. Auf dem unteren Standpunkt würde er nämlich die aus höherer Wertung entstandenen Schöpfungen nicht verstehen; ausserdem fasst ja der höhere Standpunkt auch den niederen in sich und letzterer kann aus ihm erklärt werden. Es folgt aus dieser Forderung, dass ein guter Historiker nur ein Mann mit hohem Wertstandpunkt sein könne, denn er allein ist eines Verstehens und eines Urteils fähig. Der Geschichtsschreiber wertet also diejenigen am höchsten, die auf die Verwirklichung des Guten, Schönen und Wahren drangen. Er verachtet aber auch die Utilisten nicht, den diese förderten die Entwicklung zum Idealismus oft bewusst und diese ihre Rolle verleiht ihnen Wert. Das Ziel des menschlichen Lebens ist nämlich die möglichst vollständigste geistige Entfaltung seiner selbst und alles wird danach beurteilt, inwiefern es diesem einzigen Selbstzweck dient. So hat also auch die Gesellschaft nur als Mittel Wert u. z. einen desto grösseren, je mehr sie die Selbstentfaltung des Individuums, die Geltung des Selbstwertes und die Verwirklichung des Geistes ermöglicht. Das ist der Standpunkt auch bei der Beurteilung des utilistischen Individuums. Daraus erhellt es sich, dass die Gesellschaft als ein vom Individuum unabhängiger, ihm erkenntnistheoretisch übergeordneter Organismus unvorstellbar ist. Auch sie ist eine Schöpfung der Individuen und nur durch sie bekommt sie Sinn und Wert. Im Kampfe zwischen Individualismus und Kollektivismus ist also auf der Seite des ersteren die wissenschaftliche Wahrheit. Letzten Endes ist jede Geschichte individualistisch, aber das individuelle Leben selbst kann auf verschiedenen Stufen der Entwicklung stehen, kann von verschiedenen Standpunkten aus werten und die Geschichte und das historische Individuum betrachten. Es ist also eine hedonistische, utilistische und idealistische Geschichtsschreibung möglich. Die erste ist individuell und subjektiv, die zweite so-

zial und objektiv, die dritte individual und objektiv, denn nur auf dieser Stufe kann der Mensch auf sich selbst als Gegenstand reflektieren und den Ursprung des menschlichen Lebens in der Selbstentfaltung des Ichs erkennen. Auf der ersten Stufe kann er nämlich weder das Ich vom Nicht — Ich unterscheiden noch die Geistigkeit des Ichs erkennen. Auf der zweiten erkennt er aber das Ich als ein Mittel der Gesellschaft. Dementsprechend kann auf der ersten Stufe nur eine Biographie entstehen, aber in primitiver Form; auf der zweiten hingegen ist das Problem der Biographie unlösbar. Allein auf Grund des Idealismus ist die wahre Biographie aufzubauen, so wie auch die wahre objektive Geschichte, denn nur auf diesem Standpunkte erkennen wir, dass das Wesen der Geschichte die Selbstsetzung des Ichs ist, dass sie also ihre Normen und wertende Standpunkte aus der Selbstsetzung des Ichs gewinnt. So ist die Biographie also ein historischer Disziplin von hohem Niveau. Der phänomenologische Teil der Biographie trachtet die Tatsachen und ihren Zusammenhang festzustellen und aus ihnen den wertenden Standpunkt des tätigen Individuums herauszuschälen. Natürlichweise ist eine Totalität der Tatsachen niemals zu erwarten und es genügt auch so viel anzusammeln, dass daraus der wertende Standpunkt herauszulesen sei. Damit ist unsere Erkenntnis wenn auch nicht vollständig, aber unbedingt objektiv. Die Wertung des Biographen wird aber durch den Zielstandpunkt geleitet: in welche letzte Einheit die Fäden der historischen Schöpfungen zusammenlaufen. Die objektive Antwort des Idealismus besteht darin: diese letzte Einheit ist der einzige Wertbegriff der vollständigen Selbstsetzung des Individuums. Der Biograph urteilt also danach: inwiefern das historische Individuum zum letzten Ziel beigetragen hat.
